

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

Övriga recensioner

Alexander A. Parker: *Literature and the Delinquent. The Picaresque Novel in Spain and Europe 1599-1753*. Edinburgh University Press. Edinburgh 1967.

G. A. Starr: *Defoe and Casuistry*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1971.

Genrebeteckningen »pikareskroman» hör utan tvekan till de litterära beteckningar som mest kommit att urholkas och följaktligen har den tenderat att bli allt mer oanvändbar. Ett symptom på denna utveckling är t.ex. R. W. B. Lewis' bok från 1960, *The Picaresque Saint*, vilken upptar studier över så olika författare som Mauriac, Camus, Silone, Faulkner, Greene och Malraux.

Beteckningen »pikareskroman» har alltså varit i behov av att få stadga igen, och för att åstadkomma detta har Alexander A. Parker i en undersökning — som redan hänfört en utländsk publik — återvänt till de tidigaste spanska exemplen för att konstatera vad som den gången var kännetecknande för detta slag av roman.

Den definition han själv ger markerar i synnerhet upprorstendenserna mot etablerade moralssystem och världsliga lagar. Hjälten, picaron, bör på ett tydligt sätt vara asocial, en »outsider», men å andra sidan ingen gangster som inte kan vinna några läsarsympatier. »The distinguishing feature of the genre is the atmosphere of delinquency.» Vad formen beträffar är den fiktiva självbiografin vanligast, men något tvång att berättandet sker i första person föreligger inte. En viktigare konsekvens rent litterärt sett är att de miljöer pikareskromanen uppsöker automatiskt kommer att innebära också ett estetiskt uppror: följden blir en ny realism som frimodigt struntar i läran om stilnivåerna. — Bland den spanska pikareskromanens efterföljare är därför Defoes Moll Flanders en rätt pikareskroman men inte Lesages Gil Blas, eftersom den röjer sin författares klassicism både i stil och ämnesval. Självfallet kan inte heller Don Quixote eller Kristens resa hänföras till genren.

Men det intressantaste med Parkers undersökning är inte att han gjort en sliten beteckning användbar igen; så värst mycket avviker hans definition ändå inte från dem som ges i

de flesta litteraturlexika. Men genom sina studier i pikareskromanens tillkomstsituation — det litterära och i synnerhet det kyrkopolitiska klimatet i Spanien under 1500-talet — kan Parker ge en bild av den ursprungliga avsikten med dessa romaner och denna bild är av helt annat slag än man oftast haft klart för sig.

Det är, menar Parker, ytterst reformationen som givit upphov till genren, stött den ideologiskt och kastat den i armarna på motreformationen. Erasmus' inflytande var starkare i Spanien än någon annanstans, renässanshumanister skrev — influerade av honom — under åren 1530-60 en stor mängd realistiska och samhällskritiska romaner (som först sent upptäckts) med tendens mot samhälleligt översitteri och religiöst hyckleri. Hjälten var i dessa romaner en anti-hjälte, en småskurk med stor förmåga att vinna läsarens sympatier. Dessa romaner var alltså inte avsedda att vara enbart komiska; de var framställningar av ett slags moralisk frihet. Och det är just i detta litterära klimat som Lazarillo de Tormes kommer till år 1554. Motreformationen övertar sedan hela genren, skärper den ytterligare under seklets sista decennier och så är grunden definitivt lagd. Just detta religiösa författarskap, initierat av reformationen och utvecklat av motreformationen, är — menar Parker — det enda som kan förklara svängningen från idealism till realism inom romanen vid denna tid.

I flera kapitel följer Parker pikareskromanens vidare öden, nästan lika märkliga som picarons, och enligt den givna definitionen befinner sig så t.ex. Grimmelhausens Simplicissimus helt i linje med den spanska traditionen, men han noterar också hur nya manér tillförs genren både i Frankrike och England hos författare som Lesage, Defoe, Smolett och Fielding.

Om Defoes Moll Flanders i moraliskt avseende blir rehabiliterad tack vare sina fina anor, har en helt annan faktor i hennes liv betonats av G. A. Starr i hans undersökning av kasuistikens betydelse för Defoes författarskap. Denna morallära, som betonar de speciella omständigheternas betydelse för varje enskilt fall, »en uppsättning av regler för att bryta mot regler», hade Defoe och hans tillkommande läsekrets stiftat bekantskap med i

Duntons Athenian Mercury, en tidskrift som höll sig med ett slags kasuistisk hjärtespalt dit man kunde sända sina problem och få svar i följande nummer.

Starrs undersökning demonstrerar hur vissa typfall, t. ex. frågor om tvegifte, självmord, abort etc. återkommer också i Defoes romaner. Också där är det fråga om ständiga överväganden i den kasuistiska skolans manér, och så får tankeriktningen inte bara ett idémässigt inflytande utan kommer också att prägla formen: genom dessa ständiga, lite tafatta överväganden tvingas författaren till ständiga digressioner. Samtidigt bidrar hopandet av olika slag av sådana problemställningar till romanernas episodiska karaktär, om nu inte detta var något som Defoe tillägnat sig på annat sätt; den episodiska dispositionen var ju i och för sig ingen nyhet.

Förutom Moll Flanders behandlar Starr i olika kapitel också A Journal of the Plague Year, Colonel Jack och Roxana och ger, innan han går in på romananalyserna, en översikt över kasuistikens ställning i England vid den aktuella tiden.

Hans-Göran Ekman

Georg Jäger: *Empfindsamkeit und Roman*. (W. Kohlhammer, Stuttgart 1969).

Jägers noggranna utredning av sentimentalitet, romanform och romanläsning i Tyskland under 1700-talets sista decennier har ett särskilt intresse mot bakgrund av de senaste tio årens livliga diskussion i tysk litteraturvetenskap av den gamla frågan om sambandet mellan borgarklassens framväxt och tilltagande självmedvetande och tidens ideologiska och konstnärliga uttrycksformer. Diskussionen kan här endast antydast.

Det är en gammal god liberal tanke att ett sådant samband existerar (Hettner, Lamm etc.). Marxistiska litteraturkritiker övertog, omformade och betonade än starkare denna uppfattning (Plechanov, Rilla etc.). Kruuse kunde i sin undersökning av det engelska sentimentala dramat tillbakavisa den sociologiska synen. Ännu använde dock båda sidor ett enkelt återspjeglingskriterium. Uppmärksamheten inriktades på miljö, hjälteval, ämnessfär, explicita politiska uttryck osv. Å ena sidan antogs »det borgerliga» manifesteras sig tämligen oförmedlat i litteraturen. Då noggrannare analyser visade att några sådana avtryck inte förelåg kunde man å den andra sidan förneka sambandet. Kruuse påpekar sålunda att de förment borgerliga dramerna ofta utspelas i icke-borgerlig miljö och att de inte i särskilt hög grad sente-

rades av den borgerliga publiken. Alois Wierlacher (Zum Gebrauch der Begriffe »Bürger» und »bürgerlich» bei Lessing. Nph 1967) anser sig kunna tillbakavisa den socialkritiska tolkningen av Emilia Galotti på grundval av den i och för sig riktiga iakttagelsen att »bürgerlich» hos Lessing närmast har innebörden »medborgerlig», »allmänmänsklig». Användningen av en odialektisk materialism hade alltså lett till att man i det ena lägret fann sig stå med alltför trubbiga vapen och i det andra hembar lättköpta pyrrhussegrar.

Men om man bortser från borgarklassens samtida framväxt, hur vill man då förklara litteraturens förändringar. Hos Richard Daunicht (Die Entstehung des bürgerlichen Trauerspiels in Deutschland. Berlin 1963) blir dramaturgins förändringar utvecklingens motor. Teorin påverkar praktiken och det regelmässiga dramat övergår i det oregelmässiga sorgespelet. Daunichts tes avvisas av Lothar Pikulik (»Bürgerliches» Trauerspiel und Empfindsamkeit. Köln 1966) som hävdar att »den i grunden oborgerliga» känslolösheten orsakar en vändning från offentligt-heroiska mot privat-familjära ideal. En liknande uppfattning som understryker det klasslösa familjeidealets utveckling redovisas av Wierlacher (Das Bürgerliche Drama. Seine theoretische Begründung im 18. Jahrhundert. München 1968).

På motsatt sida, i DDR, kan man iakta en distansering från »vulgärmaterialistiska» ståndpunkter men också från alltför luftiga synteser. De i detta sammanhang aktuella avhandlingarna av Peter Weber (Das Menschenbild des bürgerlichen Trauerspiels. Berlin 1970) och Peter Müller (Zeitkritik und Utopie in Goethes Werther. Berlin 1969) är som framgår av titlarna inriktade på ideologikritik och jagar inte efter ekonomiska återspeglings. De använder huvudsakligen en textexplikatorisk metod med god utsugningseffekt men förfaller tyvärr lätt i en blandat marxistisk och positivistisk jargong, inbakad i ett beskäftigt ordflöde och kryddad med implicita axiom vilket tenderar att skymma det värdefulla innehållet.

Diskussionen kan sammanfattas av Pikulik och Webers ståndpunkter.

Det »borgerliga» sorgespelet är inte borgerligt, menar alltså Pikulik. Det har i stället sina rötter i en förändrad publiksmak. Den känslolösa publiken vill uppleva medlidande och då detta förutsätter att den har identifikationsobjekt måste dramats sociala nivå sänkas eller kungar och adelsmän visas från sin privata och familjära sida. Sorgespelet är alltså inte ett konstnärligt uttryck för en klasskamp utan gestaltar utvecklingen av ett i grunden allmänmänskligt människoideal. Om detta »allmän-